

Ο πολιτικός χειρισμός από τον Πατριάρχη Ιερεμία Α΄ ενός ιστορικού γεγονότος το 1537 για να μην καταστραφούν οι εκκλησίες

[Ορθοδοξία και Ορθοπραξία](#) / [Ορθόδοξη πίστη](#)

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιερεμίας Α΄, τσιγκογραφία

Έγινε η άλωση της Κωνσταντινούπολης;

Του Δ. Γ. Αποστολοπουλου*

Ενας διακεκριμένος τουρκολόγος ξαναέφερε, πρόσφατα, στην επικαιρότητα ένα θέμα που είχε απασχολήσει παλαιότερα την επιστήμη και θεωρούσαμε πως είχε απαντηθεί και είχε κλείσει. Στα νέα στοιχεία και επιχειρήματα που ο ξένος συνάδελφος αντλεί από ένα επίσημο οθωμανικό έγγραφο έχω να προσθέσω ένα ακόμα, που προέρχεται από ένα επίσημο πατριαρχικό έγγραφο, μαρτυρία που έχει διαφύγει από όσους, Έλληνες και ξένους ερευνητές, είχαν ασχοληθεί έως τώρα με το ζήτημα.

Το θέμα είναι η αφήγηση που είδε το φως της δημοσιότητας για πρώτη φορά στα

τέλη του 16ου αιώνα, συγκεκριμένα στα 1584, στο πλαίσιο ενός ελληνικού Χρονικού. Σύμφωνα με αυτήν, στα χρόνια της πατριαρχίας του Ιερεμία Α΄ εκδόθηκε διαταγή από τον τότε σουλτάνο να μετατραπούν οι ορθόδοξες χριστιανικές εκκλησίες σε μουσουλμανικά τεμένη, με την αιτιολογία πως η Κωνσταντινούπολη δεν παραδόθηκε, ώστε να δικαιούται προνομίων, αλλά αλώθηκε.

Το θέμα τέθηκε, κατά το ελληνικό Χρονικό πάντα, ογδόντα τέσσερα περίπου χρόνια μετά την Αλωση, το 1537, και ύστερα από πολλές δυσκολίες ξεπεράστηκε με τον ακόλουθο (απίστευτο) τρόπο. Αναζητήθηκαν στην Αδριανούπολη όπου ζούσαν υπέργρηροι που είχαν λάβει μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις του 1453 από την πλευρά των Οθωμανών. Οι πολεμιστές αυτοί δήλωσαν ενώπιον κάποιου ανώτατου πολιτικού σώματος που συνεδρίαζε στην Πόλη, του Διβανίου πιθανότατα, πως η Κωνσταντινούπολη δεν αλώθηκε αλλά παραδόθηκε!

Περί της πηγής

Η αφήγηση των ενεργειών που έγιναν από την πλευρά των ορθόδοξων Ρωμιών για να επιτύχουν την ανατροπή της σουλτανικής διαταγής, η αξιοποίηση των συμβουλών που πήρε ο πατριάρχης από τον τότε μεγάλο βεζύρη για να ξεπεράσει το θέμα αλλά και οι συζητήσεις που έλαβαν χώρα ενώπιον αυτού του πολιτικού οργάνου δίνονται με ενάργεια στο Χρονικό και είναι συχνά άκρως αποκαλυπτικές. Στο ερώτημα, για παράδειγμα, που υποβλήθηκε στους υπέργρηρους πολεμιστές πόσων ετών ήταν κατά τις πολεμικές επιχειρήσεις του 1453, απάντησαν 18, και στην επόμενη ερώτηση: πόσων ετών ήταν τώρα, την εποχή που κατέθεταν, απάντησαν πως ήταν 102 ετών! – χωρίς αυτό να προκαλεί καμιά αμφιβολία για την αξιοπιστία της μαρτυρίας τους.

Το Χρονικό, που στο σύνολό του αφηγείται γεγονότα σχετικά με την ιστορία του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και τις σχέσεις του με την οθωμανική εξουσία από το 1454 έως περίπου το 1578, αποτελεί απόδοση στην απλή γλώσσα της εποχής ενός άλλου ή άλλων ανάλογων Χρονικών. Τη μεταγλώττιση την έκανε στα 1578 ο Μανουήλ Μαλαξός για χάρη του Μαρτίνου Κρούσιου, ο οποίος και δημοσίευσε το πόνημα του Μαλαξού, με λατινική μετάφραση, στο έργο του «Turcograecia» (Βασιλεία 1584).

Ενα μεγάλο μέρος των πηγών που χρησιμοποίησε ο Μαλαξός έχει εντοπιστεί, το τμήμα όμως εκείνο που σχετίζεται με όσα αναφέραμε πιο πάνω λανθάνει. Κατά συνέπεια ή το αφήγημα είναι ένα εφεύρημα του Μαλαξού ή αποδίδει τμήμα κάποιου άλλου Χρονικού, που σήμερα έχει χαθεί ή λανθάνει. Όπως και να έχουν τα πράγματα, ό,τι έγραψε ο Μαλαξός και με τον τίτλο «Πατριαρχική Κωνσταντινουπόλεως Ιστορία» δημοσιεύθηκε όπως είπαμε το 1584, αποτελούσε τη

μοναδική πηγή από την οποία είχαμε την αφήγηση εκείνων που υποτίθεται πως συνέβησαν το 1537.

Ιστορικός πυρήνας

Το εύλογο ερώτημα για το αν υπάρχει κάποιος ιστορικός πυρήνας σε όσα αφηγείται ο Μαλαξός δεν πρέπει, νομίζω, να εστιάζεται, όπως έχει γίνει έως τώρα, στο αν οι Οθωμανοί -ή κάποιοι από αυτούς- επιθυμούσαν να μετατρέψουν τις χριστιανικές εκκλησίες σε μουσουλμανικά τεμένη και αν το κατόρθωσαν κάποτε ή όχι αλλά στο αν έλαβε ποτέ χώρα αυτή η διαδικασία στην οποία κλήθηκαν να καταθέσουν οι υπέργηροι μάρτυρες και η μαρτυρία τους έγινε αποδεκτή. Αυτό είναι το ξεχωριστό στοιχείο στην υπόθεση.

Τα νέα ευρήματα

Το πρώτο νέο εύρημα που φέρνει στην επικαιρότητα και πάλι το θέμα, είναι πως σε ένα πρωτότυπο έγγραφο των οθωμανικών Αρχών του τέλους του 17ου αιώνα αναφέρεται πως μια παρόμοια διαδικασία έλαβε χώρα την ίδια περίπου εποχή, το 1538/1539. Το ζητούμενο στην περίπτωση αυτή δεν ήταν αν Ρωμιοί χριστιανοί δικαιούνται να έχουν εκκλησίες αλλά αν οι Εβραίοι της Πόλης δικαιούνται να έχουν συναγωγές και να τις συντηρούν. Και το προς απόδειξη ζήτημα δεν ήταν αν αλώθηκε ή παραδόθηκε η Κωνσταντινούπολη αλλά αν στα χρόνια της Αλωσης οι Εβραίοι της Πόλης ήρθαν πράγματι σε μυστική συμφωνία με τον Πορθητή προκειμένου να τον διευκολύνουν στην Αλωσή της.

Το ενδιαφέρον είναι πως στο επίσημο αυτό οθωμανικό έγγραφο αναφέρεται πως και στην περίπτωση αυτή, των Εβραίων, κλήθηκαν δύο υπέργηροι μάρτυρες που ζούσαν από τα χρόνια της Αλωσης της Κωνσταντινούπολης και επιβεβαίωσαν πως υπήρξε πράγματι αυτή η μυστική συμφωνία των Εβραίων της Πόλης με τον Πορθητή. Στην περίπτωση μάλιστα αυτή, η ηλικία των μαρτύρων υπερέβαινε κάθε προσδοκία: ο ένας ήταν 115 και ο άλλος 117 ετών!

Το ότι κάτι πρέπει να συνέβαινε αυτή την εποχή, το διάστημα δηλαδή ανάμεσα στο 1537 που αναφέρει το αφήγημα του Μαλαξού, ως το 1538/1539 που αναφέρεται στο έγγραφο της οθωμανικής Αρχής, ενισχύεται και απ' όσα αναφέρονται, έμμεσα, σε ένα πρωτότυπο πατριαρχικό γράμμα που χρονολογείται στον Οκτώβριο του 1538.

Ο τότε Πατριάρχης, που δεν ήταν άλλος από τον Ιερεμία Α΄, τον οποίο υπονοεί στο αφήγημά του ο Μαλαξός ως πρωταγωνιστή της υπόθεσης που περιγράψαμε, αφιερώνει, δωρίζει μέρος της περιουσίας του στο Πατριαρχείο. Ακολουθώντας τους κανόνες της πατριαρχικής Γραμματείας, κατέγραψε την πράξη του στον

«ιερό κώδικα» του Πατριαρχείου και εξέδωσε ένα «γράμμα», που το υπέγραψε ο ίδιος ως πατριάρχης, και το οποίο «εις δήλωσιν και εμφάνειαν και ασφαλή βεβαίωσιν» παρέδωσε στον αποδέκτη της δωρεάς, τη μονή της Παμμακαρίστου, όπου έδρευε τότε το Πατριαρχείο.

Σήμερα λανθάνει ό,τι καταγράφηκε στον επίσημο κώδικα του Πατριαρχείου· σώζεται όμως το πρωτότυπο του «πατριαρχικού γράμματος» που, όπως είπαμε, έδωσε ο Ιερεμίας στον αποδέκτη της δωρεάς του. Στο κείμενο του εγγράφου αυτού διαβάζουμε μια περίεργη, σε πρώτη ανάγνωση, φράση: δίνω τη δωρεά μου, γράφει ο Ιερεμίας, στο Πατριαρχείο, όπου και αν αυτό βρίσκεται, και εύχομαι, συμπληρώνει, να είναι πάντα εδώ στη μονή της Παμμακαρίστου. Το έγγραφό του έχει χρονολογία: Οκτώβριος του 1538.

Όπου και αν βρίσκεται

Όταν, πρόσφατα, επανεκδώσαμε το πατριαρχικό αυτό γράμμα του Ιερεμία Α΄, σταθήκαμε αμήχανοι για το νόημα που μπορούσε να έχει μια τέτοια φράση, διατυπωμένη στα 1538, αφού η απειλή και, τελικά, η μετατροπή της Παμμακαρίστου σε μουσουλμανικό τέμενος θα γίνει πενήντα περίπου χρόνια αργότερα, ενώ κάποιες πληροφορίες από βενετικές πηγές τοποθετούσαν την καταστροφή κάποιων εκκλησιών των ορθοδόξων δεκαεπτά χρόνια πριν, στα 1521. Για το 1538, το αφήγημα του Μαλαξού δεν είχε θεωρηθεί από την επιστήμη αξιόπιστη μαρτυρία. Απ' όσα, ωστόσο, αναφέραμε σήμερα, φαίνεται πως οι φόβοι του Ιερεμία αναφέρονταν σε άμεση και υπαρκτή απειλή. Και ακόμα πως αυτή η έμμεσα διατυπωμένη μαρτυρία του αποτελεί μian ένδειξη πως τον Οκτώβριο του 1538 δεν είχε λήξει η υπόθεση ή δεν θεωρούσε ακόμα απόλυτα ασφαλή όσα είχαν κερδηθεί σε αυτή την περίεργη διαδικασία.

Ο πολιτικός πυρήνας των αφηγήσεων

Το συμπέρασμα δεν είναι μόνο πως κάτι πρέπει να έγινε στο διάστημα που και οι δύο, ανεξάρτητες μεταξύ τους, πηγές παραδίδουν. Το σημαντικό είναι να αναζητήσουμε τον πολιτικό πυρήνα αυτών των αλληλοσυμπληρούμενων μαρτυριών.

Ο θάνατος του Πορθητή -που ως σημειωθεί δεν προήλθε από φυσική αιτία αλλά από δηλητήριο- άλλαξε το πολιτικό σκηνικό που αυτός με τις αυτοκρατορικές του φιλοδοξίες είχε εγκαινιάσει. Οι πολιτικοί προσανατολισμοί των διαδόχων του στράφηκαν σε μορφές εξουσίας πιο κοντά στις παραδοσιακές αξίες του μουσουλμανικού κόσμου. Αν ο Πορθητής για χάρη των πολιτικών του βλέψεων ήταν έτοιμος να επιτρέψει την ανασύσταση του Πατριαρχείου, μολονότι η

Κωνσταντινούπολη δεν παραδόθηκε, και να επιτρέψει στους Εβραίους να έχουν τις συναγωγές τους, οι διάδοχοί του θέλησαν να «εκλογικεύσουν» τα προνόμια που είχαν δοθεί και να τα εναρμονίσουν με όσα όριζε το παραδοσιακό μουσουλμανικό δίκαιο. Σύμφωνα με το τελευταίο, το καθεστώς του προστατευόμενου δεν παραχωρούνταν παρά σε πόλεις που είχαν παραδοθεί και σε ομάδες που είχαν συνεργαστεί με τους επερχόμενους μουσουλμάνους. Ενα μόνο βήμα χρειαζόταν για να γίνουν όλα «όπως πρέπει» - όπως έπρεπε να είχαν γίνει. Αν η Κωνσταντινούπολη είχε παραδοθεί, καλώς είχαν δοθεί όσα δόθηκαν στους ορθόδοξους· αν οι Εβραίοι είχαν προσφέρει υπηρεσίες για την άλωση της Πόλης, καλώς είχαν τις συναγωγές τους.

Κάποτε -ή μάλλον συχνά- η Πολιτική ανταγωνίζεται την Ιστορία, με αποτέλεσμα η πολιτική λογική να διαγκωνίζεται με την ιστορική αλήθεια.

* Ο κ. Δημήτρης Γ. Αποστολόπουλος είναι διευθυντής Ερευνών στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, αντιπρόεδρος της «Διεθνούς Εταιρείας Μελέτης του 18ου αιώνα» (ISECS).

Πηγή: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/ w_articles_civ_100018_20/05/2007_227320